

Масляєва Ірина Володимирівна
Криворізький державний педагогічний університет
(м. Кривий Ріг, Україна)
maslaieva.iryana@gmail.com

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ГЛЮТОНІЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано теоретичне підґрунтя становлення поняття «глютонічний дискурс». Акцентовано на різних підходах щодо трактування терміна «дискурс» загалом і терміна «глютонічний дискурс» зокрема. Окреслено основні етапи становлення теорії глютонічного дискурсу з урахуванням здобутків зарубіжного й вітчизняного мовознавства.

Ключові слова: дискурс, глутонія, гастрономія, глютонічний дискурс

The article deals with the theoretical bases of formation of the concept «glutonic discourse» which was investigated and analyzed. In addition, the emphasis is on different approaches to interpreting the term «discourse» in general and the term «glutonic discourse» in particular. The basic stages of the concept of «glutonic discourse» were outlined, taking into account the achievements of foreign and domestic linguistics.

Keywords: discourse, glutonia, gastronomy, glutonic discourse

Сьогодні їжа людини як лінгво- та соціокультурний феномен набуває неабиякої актуальності: науковці приділяють увагу вивченню різноманітних практик харчування, а відтак – головним аспектом їхніх досліджень стає нове поняття в межах багатьох мовознавчих (і не тільки) галузей, – поняття глутонії, що дедалі ширше й глибше розглядається як з теоретичного, так і емпіричного погляду у складі наукових розвідок із дискурсології.

Про значний інтерес до цього питання свідчать науково-дослідницькі праці вчених постіндустріальної доби [1, с. 36]. Звідеи, відповідно, на сучасному етапі розбудови лінгвістичної науки, окремих її царин (дискурсології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, соціолінгвістики і т. ін.), спостерігається активне зацікавлення мовознавців тими чи тими проблемами в контексті антропоцентричної парадигми. Їх увага у вивченні мови зосереджується на людському факторі, розв'язання актуальних питань сьогодення відбувається з урахуванням екстралінгвальних чинників (соціокультурних, історичних і т. ін.). Так, глутонічна лінгвокультура є однією з найоб'ємніших і найперспективніших тем для студіювання в сучасній лінгвістиці. Глутонічний дискурс, попри його значущість із погляду аксіологічної маркованості та лінгвокультурної специфіки, являє собою малодосліджену частину українського мовознавства [2, с. 9].

Теорія дискурсу загалом і глутонічного зокрема засвідчує низку проблемних моментів, ті чи ті інноваційні наукові підходи не претендують на всеохопність і викінченість: вони не лише доповнюють, конкретизують, увиразнюють традиційні положення, а й спонукають до подальших пошуків. Саме тому ви-

никає потреба в теоретичному висвітленні поняття «глутонічний дискурс», окресленні різноманітних підходів до визначення відповідної дефініції в межах вітчизняної та зарубіжної лінгвістичної науки та диференціації етапів становлення глутонічного дискурсу.

Наразі вивчення дискурсу займає важливе місце у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Ідеї формування теорії дискурсу зароджувалися й упродовжувалися поступово, а відтак можна стверджувати, що відповідний феномен є відносно новим не тільки в мовознавстві, а й в інших гуманітарних дисциплінах.

Сучасна наукова парадигма демонструє розмаїття поліаспектних дискурсивних практик, з-поміж яких особливого значення набувають дискурси, безпосередньо пов'язані з концептосферою «їжа». Сьогодні проблема вивчення гастрономічних практик формує галузевий напрям соціокультурних досліджень, що тематизується як *food studies* й об'єднує істориків, етнографів, антропологів, соціологів, які розглядають їжу як соціокультурне явище, симбіоз історичних, соціальних і культурних контекстів [3, с. 94]. Беззаперечним залишається одне: в останні роки ХХ століття (за іншими даними – на початку ХХІ століття) у термінологічному апараті мовознавчих учень актуалізується зовсім нове поняття – *глутонічний дискурс / глутонія*.

Проте варто наголосити й на тому, що найменування їжі як один із вагомих лінгвістичних елементів дослідження ставали предметом студіювання багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців ще задовго до з'яви поняття «дискурс». Цілком закономірно, що названі одиниці не розглядалися вченими в дискурсивному аспекті як такому. Через це маємо на меті виокремити основні етапи становлення теорії глутонічного дискурсу й умовно окреслити часові межі кожного з періодів.

Зацікавлення їжею як культурним і мовним феноменом відбулося значно раніше – ще у ХІХ столітті, але тогочасні напрацювання дослідників мали доволі фрагментарний характер: найменування їжі розглядалися як елементи народного побуту в історико-етнографічному й народознавчому планах, учені приділяли увагу здебільшого описові фактів. З-поміж найвідоміших праць вітчизняної науки ХІХ століття виокремлюємо такі, як-от: «Очерк домашней жизни и нравов Великорусского народа в XVI и XVII столетиях» М. Костомарова (1860 р.), «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел» П. Чубинського (1877 р.), де фіксуємо окремі розділи, присвячені описові наїдків. Окрім того, перші спроби аналізу гастрономічної культури були здійснені й у межах зарубіжної парадигми французькими істориками, зокрема Ф. Борделем – представником наукової школи під назвою «Аннали»: ученому вдалося дослідити елементи гастрономічної культури з урахуванням економічних, політичних і соціальних домінант.

Відтак, очевидно, можна говорити про **перший етап (етап зародження теорії глутонічного дискурсу)**, оскільки саме наукові праці ХІХ століття стали точкою відліку для подальших розвідок.

XX століття ознаменувалося з'явою фундаментальних дисертаційних праць, у яких наявний різноаспектний аналіз лексики на позначення назв страв. Примітним є те, що так званий *другий етап (етап формування теорії глотонічного дискурсу)*, характеризується студіюванням відповідних номенів із різних позицій, тому варто акцентувати на висвітленні особливостей дослідження й дещо деталізувати часові межі другого етапу.

У цей період в українському мовознавстві з'являються вичерпні наукові розвідки, присвячені назвам їжі та напоїв певних діалектних площин. Починаючи з 1960-х років, лінгвісти-діалектологи приділяють неабияку увагу вивченню кулінарної лексики на матеріалі говорів: А. Майборода та Г. Вепшорт – на матеріалі поліських, З. Ганудель – словацьких, І. Магрицька – східно-слобожанських, Г. Мазур, Й. Дзєндзелівський – закарпатських, І. Лутовина, С. Дмитрієва – псковських. Відповідні номени вичленовуються з-поміж лексики народного побуту, досліджуються науковцями в межах лексико-семантичних груп і саме тому доволі часто, окрім найменувань їжі та напоїв, натрапляємо на аналіз кухонного начиння, процесів, пов'язаних із приготуванням та споживанням їжі, що є невід'ємним складником глотонічного дискурсу.

До того ж фіксуємо й доробки, у яких проаналізовано назви їжі та напоїв, наявних у писемних пам'ятках різних століть. Серед таких надбань особливої уваги заслуговує колективна праця українських учених «Історія української мови. Лексика і фразеологія» (1983), монографія В. Німчука «Давньоруська спадщина в лексиці української мови», де окреслено історію деяких назв продуктів харчування. Зокрема приділено й увагу системній організації давньоруських назв їжі (В. Невоїт) й історії найменувань продуктів харчування в українській мові (З. Козирєва).

У зарубіжній традиції, починаючи з 1970-х років, відбувається певне зміщення акцентів стосовно дослідження тих чи тих глотонічних найменувань: з'являються перші спроби вивчення лексики народного побуту крізь призму лінгвокультурології. Так, праці Н. Листової, Є. Студенецької маніфестують опис обрядової їжі як специфічного маркера етнічної своєрідності й міжнаціональних зв'язків. Натрапляємо й на розвідки, присвячені студіюванню термінів харчових продуктів на матеріалі певних мов. Зокрема В. Ванєєв окреслив харчову терміносистему осетинської мови на матеріалі назв м'яса та м'ясних продуктів (1984).

Варто зазначити: хоч на *другому етапі* ще й не було чітко вибудованої концепції дослідження гастрономічних назв безпосередньо в аспекті глотонічного дискурсу, та науковці здійснили аналіз окремих лексико-семантичних груп у складі побутової лексики, які в подальшому стали об'єктом комплексного студіювання вже у XXI столітті.

Так, лише на початку XXI століття їжа як дискурсивне явище починає розглядатися у працях зарубіжних науковців, які апелювали до того, що кухня являє собою своєрідну мову, за допомогою якої можна зрозуміти й піз-

нати культуру [4, с. 211]. Французькі семіотики-структуралісти – Р. Барт та П. Бурд'є – одні з перших дослідили семіотику продуктів харчування й символічний склад їжі. Окрім того, у цей період з'являється саме поняття «глотонічний (гастрономічний) дискурс», яке, очевидно, уперше ввів у науковий обіг А. Олянич у 2004 році, досліджуючи його у праці «Презентаційна теорія дискурса». Зважаючи на це, можна говорити про **третій етап (етап розбудови теорії глотонічного дискурсу)**. У названій монографії натрапляємо на паралельне вживання двох синонімічних термінів – глотонічний та гастрономічний дискурс, що засвідчує неусталеність термінологічного апарату. Цілком закономірно, що відповідний стан розробки цієї проблеми й спонукає сучасних науковців до нових пошуків. Як результат, продовжують з'являтися праці дисертаційних зразків, де вчені обґрунтовують не лише теоретичні основи дослідження глотонічного дискурсу, але й обирають новим предметом студіювання, окрім текстів художньої літератури (Л. Бісовецька, Н. Гудима), тексти меню (Г. Тазбулатова, М. Ундріцова), кулінарні путівники, книги (І. Іншакова,) та блоги (Ю. Половинчак, О. Остроушко), інтернет-форуми (К. Рафікова), рецепти (К. Федорова), програми кулінарно-розважального характеру, різноманітні тревел-шоу і т. ін., у яких демонструється так звана «кістивна картина» світу.

Показовим є те, що переважна частина наукових розвідок цього періоду здебільшого репрезентує напрацювання зарубіжних учених із позиції лінгвокультурології, лінгвосеміотики, лінгвокраїнознавства, де актуальним є зіставне вивчення найменувань їжі на матеріалі різних мов, які, своєю чергою, ретранслюють специфіку культури іншомовних етноспільнот. У відповідних працях натрапляємо на комплексний аналіз глотонічних назв деяких мов (французької, англійської, казахської, грецької, англійської, корейської і т. ін.), їхню детальну структурно-семантичну й лінгвокультурну класифікацію. Науковий доробок сучасності засвідчує й ґрунтовний опис кулінарної терміносистеми (О. Приймак, Г. Мелех). Однак варто акцентувати й на значній кількості напрацювань не лише з позиції лінгвістики, але й культурології (І. Сохань, О. Плото), соціології (В. Ніколенко), літературознавства (С. Ковпик, В. Дмитренко). Праці науковців здебільшого ілюструють високий ступінь розробки диференціації глотонічних найменувань, досліджених крізь призму дискурсології в різних галузях. Очевидно, таке зацікавлення зумовлене широким спектром джерельної бази, яка наразі є недостатньо дослідженою. В останні роки ХХІ століття з'являються й нові розвідки зарубіжних учених, присвячені особливостям перекладу безеквівалентних назв, безпосередньо пов'язаних із глотонією (студіювання здійснюються в аспекті міжкультурної комунікації та глобалізації). Так, фіксуємо напрацювання китайських учених (Е. Пенг), італійських (А. Гразіано), іспанських (У Остер), які джерельною базою обирають ресторани текстів меню.

До того ж на сучасному етапі розбудови теорії глотонічного дискурсу натрапляємо на теоретичне осмислення поняття «глотонічний дискурс». Нау-

ковці вдаються до різноманітних потрактувань, як от: Ф. Косицька й І. Зайцева обґрунтовують думку про те, що терміни «глутонічний» та «гастрономічний дискурс» не є тотожними, наголошують на вузькій спеціалізації першого [5, с. 26]. На відміну від такого тлумачення, І. Державецька, аналізуючи терміни «кулінарія», «гастрономія» та «глутонія», доходить висновку, що останній має широке значення, адже передбачає такі ознаки: характеристика кулінарії як мистецтва, яке потребує спеціальних наукових знань і вмінь, а також розуміння тонкощів приготування їжі, оцінка її смакових властивостей та власне споживання [6, с. 69–70]. Л. Єрмакова уналежнює глутонічний дискурс до мовного вираження фізіологічних потреб людського організму у сфері харчових уподобань та трактує це поняття як форму реалізації національної мови в динаміці текстової організації мовлення в руслі комунікації, пов'язаної з процесом споживання продуктів харчування [7, с. 6].

Проте, на нашу думку, глутонічний дискурс є більш різностороннім поняттям, оскільки маніфестує лексико-семантичну систему глутонічних номінацій певної мови, демонструє когнітивну структуру концептосфери «Їжа», увиразнюється через художню картину світу. А відтак – уважаємо доцільним уживання терміна «глутонічний дискурс» у розумінні А. Оляничя: «глутонічний дискурс – це особливий вид масово-інформаційної комунікації, який характеризує всю систему харчового процесу, що складається з таких стадій: обробка харчової продукції, підготовка харчової продукції до приготування, процес приготування та споживання їжі» [8, с. 395].

Отже, проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли висновку: етапи становлення теорії глутонічного дискурсу не мають чітких меж, лише умовно можна встановити початок дослідження відповідного явища, оскільки перші напрацювання мають загалом фрагментарний характер і не претендують на всеохопність. Звідси, відповідно, диференціюємо три етапи: 1) **етап зародження теорії глутонічного дискурсу** (XIX ст.); 2) **етап формування теорії глутонічного дискурсу** (XX ст.); 3) **етап розбудови теорії глутонічного дискурсу** (XXI ст.). Окрім того, в останні роки XX століття спостерігається тенденція зростання інтересу до вивчення окремих типів дискурсу. Неабиякого значення в цьому контексті набуває багатоаспектний аналіз глутонічного дискурсу, що безпосередньо пов'язаний і з національно-культурним дослідженням одиниць сфери харчування різних етносів. Станом на сьогодні феномен глутонічного дискурсу залишається відкритим питанням, яке потребує глибшого дослідження, адже донині немає загальноприйнятого визначення явища глутонії.

Література

1. Ніколенко, В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя : соціологічний вимір : дис. ... д-ра соціол. наук / В. В. Ніколенко. – Дніпропетровськ, 2015. – 407 с.
2. Масляєва, І. В. Назви страв у сучасному художньому мовленні : структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : дис. ... м-ра філол. наук / І. В. Масляєва. – Кривий Ріг, 2018. – 100 с.

3. Половинчак, Ю. М. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності / Ю. М. Половинчак // Інформаційно-аналітичний журнал. Серія : Україна : події, факти, коментарі. – 2016. – № 4. – С. 93–99.

4. Леви-Стросс, К. Мифологика : сырое и приготовленное / К. Леви-Стросс ; [пер. с фр. А. З. Акопяна и З. А. Сокулер]. – М. : FreeFly, 2006. – 399 с.

5. Косицкая, Ф. Л. Французский гастрономический дискурс и его жанровая палитра / Ф. Л. Косицкая, И. Е. Зайцева // Вестник Томского гос. пед. ун-та. Серия : Языкознание. – 2016. – № 2 (167). – С. 25–29.

6. Державецька, І. О. Глютонічний дискурс : лексикографічний аспект / І. О. Державецька // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 4. – С. 69–72.

7. Ермакова, Л. Р. Глютонические прагматонимы и национальный характер (на материале русской и английской лингвокультур) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Л. Р. Ермакова. – Белгород, 2011. – 26 с.

8. Олянич, А. В. Презентационная теория дискурса / А. В. Олянич. – Волгоград : Парадигма, 2004. – 507 с.